

Ablonczy László

Örök Színház

Egy kései felismerés is fájdalmasan telepedhet tűnt ifjúságunk boldog óráira. Újra és újra felmerül bennem a sárospataki esztendő; ha képzeletben fellépdetek a gróf Klebelsberg Kunó által életre hívott Angol Internátus, a mi időnkben már Kossuth Kollégiumként működő diákotthon kölépcsőjén, az ebédlőnél alig jutok tovább. Mily csödületes falánksággal tódultunk be naponta háromszor, s az ügyeletesek soha nem tudták elég gyorsan tálalni a reggeli teát és a déli levest, hogy csöndesítsük kamasz-gyomrunk folytonos éh-koppját. Etető hodálynak tekintettük a hatalmas termet, s legföljebb a boltív alatti tanári asztal felé lestünk, hogy az aznapos ügyeletes szigora fölött ítélkezzünk: kísérőként jó étvágyat, avagy pökést érdemel-e a gulyáslevesébe?

Elszorult szívvel tűnődöm több mint négy évtized múltán: bárminő kamasz idétlenséggel éltük volna-e azt a napi háromszor félórát a kollégiumi étkezdeben, ha tudjuk, hogy ott valamikor Madách Imre látomásában az emberiség történelmi képei peregtek? Mert az 1930-as évek végén itt élt, tanult és színházat teremtett egy zseniális fiatalember, a nyolcvanöt éve született ifjú Horváth István. Aki tizenhat évesen már idősebb diáktársait, tanárait megbűvölve angolul a *Macbeth* címszerepét alakította, egyben játékmesterként segítette a shakespeare-i dráma színre állítását. S a 16 éves diák micsoda expresszív képzelettel idézte a monumentális drámát: „Tónusokat látok. Rembrantot és Riberát. Két komoran suttagó alakot. Egy sejtelmesen imbolygó uszályt. Egy előreugró éles profilt. Hangokat hallok. Wagnert és Verdit”. A sokszázados pataki iskola az önépítő-teremtő diákszemlére alapozott, így Horváth István a *College News* című lapba angol nyelvű művészeti jegyzeteket írt, s az önképzőkörben Arisztophanész, Shakespeare, Rostand jelenetekben tovább erősítette képességeit, színháztörténeti látását. Előbb az öreg kollégium imatermében orgonakísérettel, Madách művének szakrális jeleneteivel igazolta: képességeire, tüneményes emberi és szellemi voltára színházat alapozhatnak.

Ennek a bizalomnak jeleként Horváth István vezetésével a 16-18 éves pataki diákok, összesen nyolcvanvan hozzákezdhettek a *Tragédia* előkészületeihez. És nem magyar, hanem angol nyelven. Az Angol Internátus ebédlője színházteremmé változott: a diákok miközben hónapokon át próbáltak, maguk ácsolták a terem harmadában felállított színpadot; fényszórókat, kábeleket telepítettek, és vetítógépet is felszereltek; tervezték és építették a drámaköltemény színeit. Horváth rendezett, ám az előadás és a szervezés valamennyi gondját összefogta és Lucifer szerepét is próbálta. A bemutató országos visszhangját a Pestről érkező hírlapírók igazolták, s rangját adta Németh Antal, a Nemzeti Színház igazgatója is, aki 1939 márciusában Sárospatakra utazott megtekinteni a fiatalok monumentális vállalkozását. Ettől kezdődően baráti-szellemi kapcsolat alakult ki az ifjú színházi ember és a Nemzeti vezetője között. Egy év múlva Horváth István már maturan-

dusként a *Liliomfi* és az angol nyelven előadott Shakespeare *III. Richárdjának* rendezésével és címszereplőjeként búcsúzott a Bodrog-parti iskolavárostól. Ahol a tudással a tájékozódás magas igényét is elsajátította; Kölnben, Párizsban, Londonban és Stratfordban az európai színjátszás legújabb eredményeit, a rendezői stílusokat tanulmányozta.

Írásokban, tervekben, dolgozataiban, Ady képét idézve, ontotta virágját a tizennyolc éves Horváth István, aki a református pataki iskolából diákéletének természetes folyománya-ként a katolikus Sík Sándor közelébe, a Szent-Györgyi Albert rektor vezette szegedi egyetemre került. Mert ahol a szellem és lélek működik a hétköznapiságok fölött, ott a felekezetiesség nem oszthatja meg az embereket. Horváth István Szegeden magasabb fokon folytatta azt, amit Sárospatakon elkezdett. Birkás Géza francia szemináriumára például Molière tragikus elemeiről írt tanulmányt. Varázslatos elegancia, ahogyan dolgozatát indította: Jouvét, a kiváló francia színházi ember alakja elevenszik meg előtte, s kérdezi: a párizsi Atelier-ben, a modern Giraudoux és Jules Romains otthonában hogyan játszhatják a „kiöregedett” Molière-t? Válaszként a francia irodalom vélekedéseit a drámaíró életét és műveit szembesítve kereste a modernitás hangjait. Amelyben O’Neill és Németh László lélektani észleletei éppúgy érvei között szerepelnek, mint Moissi vagy Gabányi Árpád alakításának tanulságai. Tájékozottsága, tudományos készültsége, alkotói ihlete és emberi- közösségi érzékenysége már az első éves fiatalember körül magnetikus erőteret teremtett, melynek jeleként megalakította az Egyetemi Színjátszók Társaságát. Ilyenképpen Sík Sándornak, az egyetem tanárainak, bölcsész, gyógyszerész, vegyész, orvosi szakon tanuló társainak bizalmából első évesen a *Hamlet* színpadra állításával indíthatta programját.

Milyen szépen írta Sík Sándor a *Hamlet* 1941. április 1-jei bemutatójára készült műsorfűzetben: „az ifjúságot szeretni annyi, mint a nemzet jövőjén dolgozni”. A kiadványt példateremtő hírhozóként méltatta Németh László: a megbolydult, eligénytelenedő, a színházipari talmit gyártó világban „Nem igen tudom elképzelni, hogy némi kivonulás, elkülönülés nélkül manapság jót is lehessen csinálni”. Ebből következően magas szellemi munkát épp a műkedvelők, a szegedi fiatalokhoz hasonlatos igénnyel szerveződő közösségek teremthetnek, vallotta Németh László. Sík Sándor érzékletes hétköznapisággal is megfogalmazta Horváth István és diáktársainak szellem-szigetét: „Napjainkban, amikor az emberek túlnyomó többségét mindenestül lefoglalja az anyagi jólét, a karrier, a durva élvezetek és a külsőségek hajhászása, amikor a tömegek előtt is a testi erő és a siker ragyog legfőbb ideálként, itt a magyar fiatalságnak egy nem is egészen kis elit csapata (...) a művészet, a költészet kultuszának esküszik fel...”.

Örök kérdés, különösen magyarként, hogy csak a művészet álomszigetén időzhet-e az alkotó, ha a világ sorsa is nyugtalanítja lelkiismeretét – rettegető és nemzet-pusztító időkben pedig különösképpen személyes, és drámaként vetődik fel. Ebben a kétségbeesésben Horváth István a végső kérdéseket kereste hatalmas sikerű *Hamlet* rendezésével, amelyet a szegedi diáktársulat a Kolozsvári Nemzeti Színházban is előadott 1941 tavaszán. A helsingőri történetben őt az egyén sorsa izgatta. Horváth István színházi tájékozódásában, történeti vizsgálódásában és Shakespeare tragédiájára készülve, alkotói gyötrelmeiben azt kereste, hogy az egyén miként tudja teljesíteni küldetését. Hogy pontosan válaszolhasson, Fortinbras érkezése, vagyis a megváltó vég elmaradt az előadásból, mert Horváth István Hamlet-történetében azt igazolta: nincs kiút, a földi halhatatlanságban nem igazolódhatunk, a vég: az elbukás. Ahogyan életében, Horváth István

álomjátékában se menekülhetett a földi terhektől. Még bízó lélekkel átdolgozta a nyári hónapokat, elmélyült vázlatot írt egy rendezésművészeti kézikönyvhöz, s az új tanévre elkészítette a színházi társaság tervét. Antik darabokból és középkori misztériumokból álló estet szerkesztett, tavasszal pedig Petőfi *Tigris és hiénáját* készült bemutatni.

De őt már nem hökkentette vissza, hogy mi álmok jönnek a halál után, mert Hamlet tragédiája Rómeóként teljesedett be: szerelmével, Tóth Katával, aki Gertrudist alakította Shakespeare darabjában, 1941. október 17-én öngyilkosságba menekültek Szegeden. Oly rettenet-világból szöktek el, amelyben a harmadik zsidótörvény még testi kapcsolat dolgában is anatómiát parancsolt. Búcsúlevelében Horváth István az igazságok kérlelhetetlen hirdetőjének nevezte magát. Hitte, hogy nincs halál, csak az élet és újra élet. Úgy, ahogyan a *Hamlet* rendezői példányának végén írta: „Éles fény csap a terembe, Bearanyozva a halott királyfit. Az élet fénye ez, a jobb és tisztultabb életé, amelyet Hamlet már nem érhetett meg, – de az öröklété is, amely Hamletre vár”.

Azt írja Somlyó György ifjúkorának barátját idézve, hogy „a feledés az élet, a túlélés egyetlen szégyenteljes, de kikerülhetetlen varázsitala”. De vajon igaz-e, hogy évszakok és évek, évtizedek múlásával törvény a feledés? Nem ismertem Horváth Istvánt, s mégsem feledhetem. Írásait, emlékétkötetbe foglaló könyve, mely *Örök színház* címmel a *Madách Könyvtár* darabjaként 1942-ben jelent meg, évtizedek óta nem hagy nyugodni. Tanulmányai, jegyzetei tisztázott gondolatokban, tüneményes nyelvi pontossággal világítják meg: a modernitást kereste, de nem izzadmányos, esze-tekerte ötletekkel, hanem mély készséggel, megszenvedett emberi és történelmi látomásokban az életet költészeté emelve.

A minap Sárospatakon jártam, Reá gondolva nehéz szívvel lépkedtem az iskolakert tölgyei és gesztenyefái között, amelyek alatt színházat álmodott. Haladva az ösvényen diák-kori szilenciumok tavaszi magányos bolyongásai merültek fel emlékeimben; évre év jön; rügyeznek, majd lombosan bólogatnak az öreg fák, televényesedik a kert, s Árgyelusként ifjú Horváth István mintha feltűnne a bokrok között.

(Elhangzott 2007. március 18-án, a Magyar Katolikus Rádió Szín-Vallás című rovatában, Széles Imre előadásában; szerkesztő: Szabó Csilla)

Szerzői utóirat: ifjú Horváth István (1922-1941), a zseniális fiatalember Patakon élt, tanult és teremtett színházat, szellemet. Szenvedte sorsunkat. Ki ismeri őt? Otthon van-e Sárospatakon?